

Hannu Vapaavuori: Virren vaiheet

Mikä on virsi?.....	1
Virsi ennen virttä	1
Virsi ja Uusi testamentti	4
Muodonmuutos.....	5
Uudet tuulet	7
Juurtuminen, kasvu ja kukoistus	9
Yhteisestä yksityiseen.....	10
Saksa ja muu maailma	10

Mikä on virsi?

Ennen kuin virttä ryhdytään etsimään ja sen vaiheita tarkastelemaan, olisi tietysti hyvä määritellä, mikä virsi on. Suomalaiset mieltävät virreksi yleensä vain viralliseen, kirkolliskokouksen hyväksymään virsikirjaan sisältyvän, runomittaan riimitellyn säkeistolaulun. Näin siitä huolimatta, että meillä on muitakin hengellisten laulujen kokoelmia, joiden nimessäkin mainitaan virsi: Siionin virret, Hengellisiä lauluja ja virsiä, Siionin Laulut ja Virret. Kaikki virret eivät ole edes hengellisiä, kuten Helkavirret, eikä ehkä sekään virsi, jonka Aaro Hellaakosken runossa lauloi puuhun noussut hauki. Tässä kirjoituksessa virrellä tarkoitetaan kuitenkin nimenomaan kristillisen kirkon käyttämää virttä, olkoonpa se sitten virsikirjassa tai sen ulkopuolella. Parhaiten paikalleen osuva virren määritelmä, jonka olen kuullut, sanoo suurin piirtein, että virsi on yhteislauluksi soveltuva sisällöltään hengellinen laulu. Voimme tyytyä siihen.

Virsi ennen virttä

Kristillinen kirkko tarkastelee uskoa ja sen ilmenemismuotoa aina Raamatun ja sen tulkinnan valossa. Jos jollekin asialle tai ilmiölle löytyy raamatullinen tuki, seisotaan lujalla maaperällä. Virren vaiheita ja käyttöä tarkasteltaessa maaperä on tosi vankka. Virren vaiheet ennen nykyaikaista virttä ulottuvat kauas Raamatun alkulehdille saakka. Raamatun virret eivät täytä ahtaimpia virren ulkoisia tuntomerkkejä, puuttuuhan niistä riimi ja mitta nykyaikaisessa mielessä. Sen sijaan sisällöllisesti virren olennaiset tuntomerkit löytyvät jo Vanhasta testamentista.

Varhaisin virsi, uskaltaisinko sanoa: kaikkien virsien äiti, löytyy jo 2. Mooseksen kirjasta (2. Moos. 15: 1–18). Israelin kansa on ihmeellisellä tavalla päässyt kuivin jaloin Punaisen meren poikki ja Herra on hukuttanut perässä tulleet egyptiläisten sotajoukot. Silloin Mooses ja israelilaiset lauloivat Herralle tämän ylistyslaulun:

*Minä laulan ylistystä Herralle, hän on mahtava ja suuri:
hevokset ja miehet hän mereen suisti!
Herra on minun väkeni ja voimani, hän pelasti minut.
Hän on minun Jumalani,
häntä minä ylistän, minun isieni Jumala,
hänen kunniaansa minä laulan...*
(11) Kuka on sinun vertaisesi, Herra, jumalien joukossa?
Kuka on sinun kaltaisesi,
sinä pyhydessä ihmeellinen, maineteoissasi pelättävä,
sinä ihmeiden tekijä! (2. Moos. 15: 1–2, 11)

Edellisissä lainauksissa tulee esille ainakin kolme erilaista elementtiä, joista jokainen yksinkin riittäisi tekemään tästä laulusta virren sanan varsinaisessa merkityksessä. Ensiksi virsi on Jumalan ylistystä. Se on tässä aidoimmillaan: spontaani ylistyslaulu kiitokseksi Jumalalle hänen hyvydestään (tässä tapauksessa siis israelilaisia kohtaan, egyptiläiset saattaisivat olla eri mieltä). Toiseksi kiitos myös perustellaan, kerrotaan, mitä Jumala on tehnyt. Toinen elementti on siis julistus, kuulutetaan kaikille Jumalan tekoja, hänen mahtavuuttaan ja voimaansa. Kolmanneksi viesti kohdistetaan kilpailevien jumalien kannattajille: *Hän on minun Jumalani, ... minun isieni Jumala, .. Kuka on sinun vertaisesi, Herra, jumalien joukossa? Kuka on sinun kaltaisesi..* Julistus tehostuu suorastaan propagandaksi, virrellä markkinoidaan omaa Jumalaa, tehdään lähetystyötä.

Samat elementit löytyvät myös 5. Mooseksen kirjasta, Mooseksen jäähyväispuheeseen sisältyvästä laajasta virrestä

... (3) Minä julistan Herran nimeä. Ylistäkää Jumalamme kunniaa!

(4) Hän on turvamme, kalliomme, teoissaan täydellinen.

Kaikki hänen tiensä ovat oikeat. Hän on uskollinen Jumala, ei hän vääryyttä tee. Hän on vanhurskas, tuomioissaan oikea.

Vastustajilleen hän sanoo:

(37) Missä ovat nyt teidän jumalanne, missä se kallio, johon turvasitte?

(38) Nouskoot nyt teitä auttamaan ne jumalat, joille te syöitte teurasuhrienne rasvan ja juotitte juomauhrienne viinin! (5. Moos. 32:1–43)

Ylistys ja julistus ovat virren perussisällöt, jotka toistuvat muissakin Vanhan testamentin lauluissa. Samuelin äidin Hannan kiitosvirsi (1 Sam. 2:1–10) on ylistävä reaktio Herran ihmeelliseen hyvyteen – Sydämeni riemuitsee Herrasta, Herra nostaa minun pääni pystyyn. Minä voin rohkeasti vastata vihollisilleni, sinun avustasi minä iloitsen...

(8) Hän ylentää tomusta mitättömän ja korottaa tuhkasta köyhän, sijoittaa heidät ylhäisten joukkoon ja antaa heille kunniasijan. Maan perustukset ovat Herran, niiden varaan hän on laskenut maan.

(9) Hän pitää huolen omiensa askelista, mutta pahat joutuvat pimeyteen. Omin voimin ei yksikään menesty.

(10) Ne, jotka Herraa vastustavat, joutuvat kauhun valtaan, kun Korkein jylisee taivaasta

Aivan samalla tavalla, miltei samoin sanoin laulaa myöhemmin Maria ylistystä ja kertoo Herran ihmeellisistä teoista kuultuaan odottavansa Jeesus-lastaa:

Minun sieluni ylistää Herran suuruutta,

(47) *minun henkeni riemuitsee Jumalasta, Vapahtajastani,*

(48) *sillä hän on luonut katseensa vähäiseen palvelijaansa. Tästedes kaikki sukupolvet ylistävät minua autuaaksi...*

(53) *Nälkäiset hän on ruokkinut runsain määrin, mutta rikkaat hän on lähettänyt tyhjin käsin pois.*

(54) *Hän on pitänyt huolen palvelijastaan Israelista, hän on muistanut kansaansa ja osoittanut laupeutensa*

(Luuk. 1:46–55).

Mooseksen ja israelilaisten kiitosvirret olivat kollektiivisia riemun ja ylistyksen purkauksia. Mittakaava on valtava, kyse on kansoista ja niiden jumalista, jumalien voimasta ja mahdista. Israelin Jumala on suurin ja hän taistelee oman kansansa puolesta. Hannan kiitosvirressä on samaa sävyä, mutta myös jo paljon muuta. Siinä puhuu yksi ihminen, jota kohtaan Herra on osoittanut armonsa ja voimansa. Sävyjä ja sisältöjä löytyy lisää, kun siirrytään Vanhan testamentin varsinaiseen laulukirjaan, psalmien kirjaan.

Luonnollisesti ylistys ja julistus ovat keskeisiä myös psalmien kirjassa. Sen lisäksi henkilökohtainen rukous, kiitos, valitus ja katumus tulevat elävästi mukaan. Voidaan varmaan huoletta sanoa, että psalmien jälkeen

mitään olennaisia sisällöllisiä aspekteja ei virsiin enää tulekaan. Kaikki ne sisällölliset elementit, joita on myöhemmissä virsissä, ovat myös psalmeissa. Tietenkin painopisteet vaihtelevat, ja virsien historiaan mahtuu myös ylilyöntejä, joita ei ehkä sitten psalmeista voida jäljittää. Joka tapauksessa psalmit ovat kristillisen kirkon virren esikuva. Niitä on laulettu liturgiassa sellaisenaan suoraan Raamatusta alusta lähtien ja myöhemmin saatettu runsain määrin riimitettyyn mitalliseen muotoon yhteislaulun helpottamiseksi kaikkialla, missä virsiä ylipäänsä lauletaan.

Myös muunlainen mielentila kuin voitonriemu ja kiitollisuus saattaa saada ihmisen lauluineen kääntymään Jumalan puoleen. Siihen johtaa myös ahdistus ja turvattomuus, Jumalan ja kaikkien hylkäämäksi tulemisen tunne:

(2) *Niin kuin peura janoissaan etsii vesipuroa, niin minä kaipaen sinua, Jumala.*

(3) *Minun sieluni janoaa Jumalaa, elävää Jumalaa. Milloin saan tulla tempeliin, astua Jumalan kasvojen eteen?*

(4) *Kyyneleet ovat leipäni päivin ja öin, kun minulta alati kysytään: "Missä on Jumalasi?"...*

(6) *Miksi olet masentunut, sieluni, miksi olet niin levoton? Odota Jumalaa! Vielä saan kiittää häntä, Jumalaani, auttajaani.*

(Ps. 42:2–4,6; Virsi 348)

Psalmien kuva Jumalasta ei myöskään ole yksinomaan kuva voimakkaasta sotapäälliköstä, joka lyö viholliset käsivarrellaan. Siellä on myös Jumala, joka johdattaa pimeimpäänkin laaksoon eksynyttä valoon ja turvaan:

Herra on minun paimeneni, ei minulta mitään puutu.

(2) *Hän vie minut vihreille niityille, hän johtaa minut vetten ääreen, siellä saan levätä...*

(4) *Vaikka minä kulkisin pimeässä laaksossa, en pelkäisi mitään pahaa, sillä sinä olet minun kanssani...*

(Ps. 23:1,2,4; Virsi 374; 375).

Psalmeissa on tilaa myös niille, jotka tuntevat kyvyttömyytensä noudattaa Jumalan tahtoa, kokevat olevansa syyllisiä hänen edessään ja rukoilevat sen vuoksi armahdusta, anteeksiantoa ja voimia kulkea oikeaa tietä:

Herra, kuule rukoukseni, ota vastaan pyyntöni! Sinä uskollinen, sinä vanhurskas, vastaa minulle!

(2) *Älä vaadi palvelijaasi tuomiolle, sillä sinun edessäsi ei yksikään ole syytön...*

(6) *Minä kohotan käteni sinun puoleesi, sieluni janoaa sinua kuin kuivunut maa.*

(7) *Vastaa minulle, Herra! Vastaa pian, kauan en enää jaks! Älä kätke minulta kasvojesi, muutoin olen haudan partaalla.*

(8) *Sinuun minä turvaan – osoita laupeutesi jo aamuvarhaisesta! Sinun puoleesi minä käännyin – opeta minulle tie, jota kulkea!*

(Ps. 143:1–2, 6–8; Virsi 283).

Suurin osa psalmeista taitaa kuitenkin palautua samoihin teemoihin kuin Mooseksen ja israelilaisten kiitosvirsi, joskus jopa vielä pelkistetymmin ylistykseen keskittyen, ylistyksen perustelut minimiin supistaen:

Halleluja! Ylistäkää Jumalaa hänen pyhäkössään, ylistäkää häntä taivaan mahtavissa holveissa!

(2) *Ylistäkää häntä, hänen väkeviä tekojaan, ylistäkää häntä, hän on suuri!*

(3) *Ylistäkää häntä raukuvin torvin, ylistäkää häntä harppua ja lyyraa soittaen!*

(4) *Ylistäkää häntä tanssien ja rumpua lyöden, ylistäkää häntä luuttua ja huilua soittaen!*

(5) *Ylistäkää häntä symbaalien helinällä, ylistäkää häntä riemukkain symbaalein!*

(6) *Kaikki te, joissa on elämän henkäys, ylistäkää Herraa! Halleluja!*

(Ps. 150:1–6; Virsi 332)

Virsi ja Uusi testamentti

Uudessa testamentissa veisataan silmiinpistävän vähän. Sen vuoksi onkin varmaan ilolla pantu merkille, että se vähä, mitä laulamista puhutaan, antaa kristikunnan veisaajille rohkaisevan viestin. Jeesuskin lauloi, vaikka kerrotaankin vain yhdestä kerrasta, yläsalin ehtoollisjuhlasta: *Laulettuaan kiitosvirren he lähtivät Öljymäelle.* (Matt. 26:30)

Paavalin kirjeissä kerrotaan selväsanaisesti, että laulaminen seurakunnan kokouksissa oli yleisenä tapana. Ei tietenkään voi olla aina varma siitä, oliko kyse yhteisestä laulamista, vai laulaen esitetystä yksittäisestä ylistyksestä tai psalmista. Joka tapauksessa laulaminen oli osa seurakunnan kokousta:

Mitä tämä siis tarkoittaa, veljet? Kun kokoonnutte yhteen, jokaisella on jotakin annettavaa: laulu, opetus tai ilmestys, puhe kielillä tai sen tulkinta. Kaiken on tapahduttava yhteiseksi parhaaksi. (1 Kor. 14:26)

Laulu jopa mainitaan listassa ensimmäisenä, vaikkakin vaikuttaa siltä, että laulajia olisi vain yksi, se, jolla se oli annettavanaan. Yhteisöllisempää, ja siten ehkä enemmän virren määritelmäämme vastaavaa näyttäisi olevan se laulaminen, josta puhutaan Efesolais- ja Kolossalaiskirjeissä:

Veisatkaa yhdessä psalmeja, ylistysvirsiä ja hengellisiä lauluja, soittakaa ja laulakaa täydestä sydämestä Herralle

(20) ja kiittäkää aina ja kaikesta Jumalaa, Isää, meidän Herramme Jeesuksen Kristuksen nimessä. (Ef. 5:19–20)
Antakaa Kristuksen sanan asua runsaana keskuudessanne. Opettakaa ja neuvokaa toisianne kaikella viisaudella ja laulakaa kiitollisin mielin Jumalalle psalmeja, ylistysvirsiä ja hengellisiä lauluja. (Kol. 3:16)

Tutkijoita on kovasti askarruttanut se, mitä näillä kolmella erilaisella laulua tarkoittavalla sanalla oikein tarkoitetaan. ”Veisatkaa yhdessä” viittaa aika voimakkaasti yhteiseen laulamiseen, siis virteen. On kuitenkin myös arveltu, että tässä mainituilla hengellisillä lauluilla tarkoitettaisiin improvisoitua, Hengen vaikutuksesta tapahtuvaa sanatonta ylistystä, jolloin kyse olisi kyllä varmasti soolosta. Psalmi ja kiitosvirret lienevät kuitenkin täyttäneet virrelle asettamamme kriteerit.

Uudessa testamentissa on toki myös aivan selkeitä virsiä, jos emme vieläkään vaadi runomittaa ja riimiä. Luukkaan evankeliumin alussa niitä on kokonainen kasautuma. Tunnetuin ja eniten käytetty niistä lienee se virsi, jota peräti enkelit lauloivat Betlehemin kedolla jouluyönä:

Jumalan on kunnia korkeuksissa, maan päällä rauha ihmisillä, joita hän rakastaa. (Luuk. 2:14; Virsi 16:7, 17:4, 21:10, 30:3)

Sitähän me laulamme paastonaikojen lukuun ottamatta joka sunnuntain messussa. Esilaulaja tai pappi sen yleensä aloittaa, erään keskiaikaisen messunselityksen mukaan käytäntö periytyy Betlehemin kedolta saakka: sielläkin yksi enkeli aloitti virren ja muut yhtyivät siihen.

Myös muut Luukkaan evankeliumin alun virret liittyvät Jeesuksen syntymään. Aikaisemmin, vanhatestamentillisen Hannan kiitosvirren yhteydessä, mainittiin jo Marian kiitoslaulu (Luuk. 1:50–51), johon Maria puhkesi kuultuaan enkelin ilmoituksen odotettavissa olevasta lapsesta. Sakariaan kiitosvirsi (Luuk. 1: 68–79; Virsi 258, 259) liittyy Jeesukseen välillisesti, onhan se kiitosvirsi Johannes Kastajan, hänen edelläkävijänsä syntymän johdosta:

(76) Ja sinua, lapsi, kutsutaan Korkeimman profeetaksi. Sinä käyt Herran edellä ja raivaat hänelle tien.

(77) Sinä johdat hänen kansansa tuntemaan pelastuksen, syntien anteeksiantamisen.

(78) Näin meidän Jumalamme hyvydessään armahtaa meitä: Korkeudesta saapuu luoksemme aamun koitto.

(79) Se loistaa pimeydessä ja kuoleman varjossa eläville, se ohjaa jalkamme rauhan tielle.

Kolmas näistä myös kantikumeiksi (canticum) kutsutuista kiitoslauluista on Simeonin kiitoslaulu:

Herra, nyt sinä annat palvelijasi rauhassa lähteä, niin kuin olet luvannut.

(30) *Minun silmäni ovat nähneet sinun pelastuksesi,*

(31) *jonka olet kaikille kansoille valmistanut:*

(32) *valon, joka koittaa pakanakansoille, kirkkauden, joka loistaa kansallesi Israelille.* (Luuk. 2:29–32; Virsi 48: 5–7, 49).

Nämä kaikki laulut liittyvät Jumalan lupauksiin ja niiden täyttymiseen. Tietyllä tavalla virteen tulee tässä tavallaan aspekti, jota sittemmin on runsaasti laajennettu ja monipuolistettu: ovathan meillä tässä ensimmäiset kristillisen kirkkovouden juhliin liittyvät virret. Kyse on myös tietyllä tavalla ensimmäisistä opetusvirsisistä: näissä opetetaan, miten Jumalan lupaukset täyttyivät Jumalan Pojan inkarnaatiossa, Jeesuksen syntymässä.

Uudessa testamentissa on muitakin opetusvirsiä, jotka kiteyttävät olennaisia asioita Jumalan toiminnasta meidän hyväksemme Pojassaan Jeesuksessa Kristuksessa. Niitä voi samalla luonnehtia myös uskontunnustuksiksi, ne kun ilmaisevat tiivistetysti olennaisia asioita kristittyjen yhteisestä uskosta. Filippiäiskirjeessä on kuuluisa Kenosis-hymni (Fil. 5:2–11), jossa tunnustetaan Kristuksen luopuneen oikeudestaan olla Jumalan vertainen ja tulleen ihmiseksi. Siinä kehoitetaan kaikkia kieliä lausumaan tunnustus: ”Jeesus Kristus on Herra”. Mukana on Jumalan tekojen, tässä tapauksessa Kristuksen ihmiseksi tulemisen ja itsensä alentamisen, julistaminen ja siitä kiittäminen. Toinen Uuden testamentin uskontunnustuslaulu on 1. kirjeessä Timoteukselle:

Hän ilmestyi ihmisruumiissa, hänet julistettiin vanhurskaaksi Hengen voimasta, enkelit saivat hänet nähdä, hänestä saarnattiin kansoille, häneen uskottiin maailmassa, hänet korotettiin kirkkauteen. (1 Tim. 3:16)

Tämä hymni on vielä pelkistetympi uskontunnustus. Siinä julistetaan Jumalan teko Jeesuksessa Kristuksessa selkeässä, helposti opittavassa ja yhteisesti toistettavassa muodossa. Se on myös esikuva monille tuleville virsille, joissa julistus ja ylistys sisältyvät tunnustukseen.

Johanneksen ilmestys antaa oman vahvan panoksensa ylistysvirren kehitykselle ja käytölle. Sisältö on kuitenkin jo ennestään vanha tuttu, Jumalan ylistäminen ja sen perusteleminen hänen tekojensa julistamisella ja tunnustamisella:

Suuret ja ihmeelliset ovat sinun tekosi, Herra Jumala, Kaikkivaltias!

Oikeat ja todet ovat sinun tiesi, sinä kansojen kuningas!

(4) *Kuka ei sinua pelkäisi, Herra, kuka ei ylistäisi nimeäsi?*

Sinä yksin olet pyhä.

Kaikki kansat tulevat eteesi ja kumartavat sinua, sillä sinun oikeat tuomiosi ovat tulleet julki. (Ilm. 15:3–4)

Ilmestyskirjassa puhutaan jo suurten kansanjoukkojen yhteisestä laulusta. Yhä enemmän ollaan menossa kohti vakiintuneita liturgisia muotoja, tilanteisiin, joissa laulu saa liturgista merkitystä yhteisen palvonnan ja ylistyksen ilmauksena:

Tämän jälkeen kuulin taivaasta mahtavan äänen, ikään kuin suuri kansanjoukko olisi laulanut – Halleluja! Pelastuksen tuo meidän Jumalamme, hänen on kirkkaus ja voima.

(2) *Oikeat ja vanhurskaat ovat hänen tuomionsa. Hän on tuominnut suuren porton, joka turmeli maailman iljetyksillään, hän on kostanut portolle palvelijoidensa veren.* (Ilm. 19:1–2)

Ilmestyskirjan laulut toistuvat meidänkin messussamme Halleluja-lauluna ja Pyhä-hymninä – *Pyhä, pyhä, pyhä on Herra Jumala, Kaikkivaltias! Hän oli, hän on ja hän on tuleva.* (Ilm. 4:8, vrt. Jes. 6:3)

Muodonmuutos

Psalmien ja muiden Raamatun laulujen laulaminen yhdessä ei ole aivan yksinkertainen asia. Sen tietää jokainen, joka on sitä yrittänyt. Kun tekstissä ei ole selkeää samana toistuvaa mittaa, täytyy laulamisen

yksityiskohdista sopia erikseen, toisin sanoen harjoitusta vaaditaan, jos halutaan laulamisen olevan yhtenäistä. Sitähän me emme tiedä, miten paljon varsinaista yhteislaulua laulettiin ja miten yhtenäistä sen haluttiin olevan.

Tähän asiaan tuli kuitenkin korjaus. Antiikin aikana kirjoitettiin nykyaikaisittain ajatellen mitallisiakin runoja, joita kutsuttiin nimellä hymnos. Kristillisen seurakunnan raamatullisistakin lauluista käytettiin hymni-nimeä, vaikka ne eivät olleet mitallisia. Sen sijaan ensimmäisenä kristillisinä vuosisatoina ryhdyttiin ottamaan laulun mallia hymnos-runojen muodosta. Olennaista oli säkeistömuoto ja muutamat säkeen mittaa sekä sana- ja sävelkoron suhteita koskevat säännöt.

Kristityt eivät siis hymniä keksineet. Sen sijaan he ottivat käyttöön tämän muodon, joka antoi mahdollisuuden esittää asioita mieleenpainuvassa ja helposti yhteisesti toistettavassa muodossa. Erilaiset uskonnolliset ryhmät ja lahkot, kuten gnostilaiset ja areiolaiset käyttivät hymnimuotoa, samoin luonnollisesti myös lopulta voitolle jääneet kristillisen uskon muodot. Usein käytettiin keinoa, joka sittemmin on kristillisen kirkon virsihistoriassa monesti myöhemmin toistunut: uusia tekstejä laulettiin kansalle vanhastaan tutuilla sävelmillä. Erilaiset ryhmät kilpailivat keskenään levittäen omaa sanomaansa hymnien välityksellä. Tästä ehkä johtui, että hymnit eivät kelvanneet kristillisen kirkon messuun. Saattoihan hyvin olla, että vapaasti runoillut hymnit eivät pysyneet oikeassa opissa tai jopa kantoivat mukanaan harhaoppeja. Niinpä hymnit jäivät sadoiksi vuosiksi luostarien aamu- ja iltarukouksiin ja muihin messun ulkopuolisiin tilanteisiin seurakunnissa.

Huolimatta messun ulkopuolelle jäämisestään, tai ehkä siitä huolimatta, kristillinen hymnirunous on kukoistanut jo lähes pari tuhatta vuotta. Näin voidaan sanoa, sillä onhan nykyisessä virsikirjassammekin lukuisia hymnejä aivan ensimmäisiltä kristillisiltä vuosisadoilta saakka. Hymnit toimivat aikanaan muun muassa propagandalauluina. Niiden sisällössä kuuluu usein tietoisesti opetuksellinen ote, jonka tarkoituksena on saattaa kuulijoiden ja laulajien mieliin kristillisen uskon perusasioita. Hyvä esimerkki on 300-luvun lopulla eläneen Milanon piispan Aurelius Ambrosiuksen jouluhymni, joka on virsikirjamme virsi 16. Siinä kerrotaan yksinkertaisesti olennaiset asiat Jeesuksen syntymästä, olemuksesta ja työstä meidän puolestamme. Myös muiden keskeisten tapahtumien historia ja merkitys on hymneissä säilytetty ja kantautunut meidän virsikirjamme saakka. Venantius Fortunatus kirjoitti 500–600 -lukujen vaihteessa Kristuksen kärsimyksestä (virsi 72) ja ylösnousemuksesta (virsi 93) ja helluntaista kertoi Hrabanus Maurus hymnissään (virsi 111) 800-luvulla. Laajaan hymnirunouteen sisältyy luonnollisesti paljon muutakin kuin kirkkovuoden tärkeimpien tapahtumien merkityksestä kertovia virsiä. Myös muita ihmisen elämään ja kuolemaan kuuluvia aiheita käsitellään samassa opetuksellisessa ja lohduttavassa mielessä, kuten Aurelius Prudentius 400-luvulla kirjoittamassaan hautajaishymnissä. Hymnien liittymisestä usein päivän rukoukshetkiin kertoo aamu- ja iltahymnien suuri määrä. Sellainen on Ambrosiuksen kirjoittama virsikirjamme virsi 549. Tällaisten hymnien sisältönä on usein hiljainen, meditatiivinen, palvova rukous.

Hymnit eivät siis varhaisimpaan messuun kuuluneet, messussa laulettiin ordinariumlaulujen (tekstiltään joka messussa toistuvat laulut) lisäksi propriumlauluja (kirkkovuoden tai messun aiheen mukaan vaihtuvat laulut), jotka olivat pääasiassa Raamatun psalmeja. Muitakin Raamatun tekstejä laulettiin, psalmeihin liitettiin antifoneja ja lukukappaleet kantilloitiin. Aikaa myöten tähän ei kuitenkaan tyydytty. Tekstejä alettiin lisäillä. Kyrie-laulua (Herra armahda) alettiin täydentää selventävillä lisäyksillä. Syntyi trooppi-runous, jossa trooppi on juuri tämä liturgiseen tekstiin runoilta lisäys. Virsien kannalta kehitys johti niin sanottujen leisivirsien syntyyn. Leisivirsi on virsi, joka päättyy huudahdukseen *Herra armahda! Kyrie eleison! Kyrieleis!* Meilläkin on niitä muutamia kuten jouluvirsi 22.

Vastaavalla tavalla kehittyi myös virsihistorian kannalta keskeinen sekvenssirunous. Messussa evankeliumin yhteydessä laulettavan Halleluja-sanana viimeinen a -tavu alkoi saada koristeellisia musiikillisiä muotoja ja kasvoi pitkäksi sanattomaksi ylistykseksi. Eipä aikaakaan, kun näihin sävelmiin ryhdyttiin kirjoittamaan

tekstejä, sekvenssejä. Sekvenssi poikkeaa hymnistä muun muassa siinä, että siinä yleensä kaksi säkeistöä lauletaan samalla sävelmällä ja sitten sävelmä vaihtuu. Sekvenssejä kirjoitettiin keskiajalla erittäin runsaasti samassa tarkoituksessa kuin virsiä usein, esimerkiksi kirkkovuoden eri aikoja varten. Runsaaseen tuotantoon mahtui tietysti monenlaista ja Trenton kirkolliskokous (1545–62) tekikin radikaalin suursiivouksen rajoittamalla hyväksytyjen sekvenssien määrän neljään. Näihin lisättiin 1700-luvulla vielä yksi. Virsikirjassamme on Wipo Burgundilaisen pääsiäissekvenssi 1000-luvulta (virsi 87). Seurakuntasäkeistöt on kirjoitettu 1100-luvulla.

Uudet tuulet

Keskiaikaisen katolisen kirkon musiikillinen painopiste oli kuoron laulamissa ordinariumsävelmissä ja propriumpsalmeissa. Seurakunnan yhteislaulun osuus oli satunnainen, jos sitä oli ollenkaan. Moniäänisyyden myötä jumalanpalvelusmusiikki kehittyi musiikin ehdoin omalakisesti esittävän taiteen suuntaan. Lauettava teksti, jonka tulkitsemiseksi laulamista oli aikaisemmin käytetty, peittyi yhä rikkaampien kudosten alle ja muuttui lähinnä taidokkaan sävelmaalauksen taustamaisemaksi, parhaassa tapauksessa säveltäjän virikkeeksi. Läntisen taidemusiikin kannalta kehitys oli varsin suotuisaa, mutta kirkon piiristä kuului myös kriittisiä ääniä. Paavi Johannes XXII kirjoitti vuonna 1323: *Muutammat uuden koulukunnan kannattajat – – pitävät parempana keksiä uusia menetelmiä sen sijaan että laulaisivat vanhalla tavalla. Siksi nämä nopeat sävelkulut häiritsevät liturgista laulua. Sitä paitsi – – he turmelevat sen diskantilla ja lisäävät toisinaan musiikkiin maallisista lauluista otettuja ylä-ääniä. Siitä seuraa, että he näyttävät kadottavan näköpiiristään sävelmiemme alkuperän, joka on Antifonalessa ja Gradualessa – – . Kaiken tämän vuoksi on käynyt niin, että palvonta, kaiken jumalanpalveluksen todellinen tarkoitus, lyödään laimin, ja kevytmielisyys, jota tulisi varoa, lisääntyy. Kiellämme pian nämä menetelmät – – .*

Tunnettua on, että musiikki ei suinkaan katolisessa kirkossa ollut ainoa asia, jota vastaan myöhäiskeskiajalla alkoi kuulua kriittisiä ääniä. Oli paljon muutakin, jonka monet kokivat aidolle kristillisyydelle vieraaksi, jopa vallansiiroksi Jumalalta ihmisille. Alettiin yhä enemmän vedota Raamattuun oikean opin ja uskon ainoana aitona lähteenä. Alettiin perätä myös yksittäisen ihmisen oikeutta suurempaan yhteyteen Jumalan kanssa ilman kirkon absoluuttista välittäjän valtaa. Hartaudenharjoitus etsi uusia polkuja ja keinoja. Keinoista eräs oli yhteinen laulu.

Usein kuulee sanottavan, että Luther on evankelisen virren isä ja virsi syntyi luterilaisen uskonpuhdistuksen hedelmänä. Tietyllä tavalla väite on perusteltavissa, mutta luterilainen virsi ei suinkaan syntynyt tyhjästä. Pieniä virsivirtaa kohti solisevia puroja oli runsaasti, eräs elinvoimaisimmista oli 1400-luvulla syntynyt Böömin veljien liike, jossa virsilaululla oli merkittävä osuus. Liikkeen taustahahmona ja edeltäjänä oli vuonna 1415 kerettiläisenä poltettu Jan Hus. Böömin veljet julkaisivat ensimmäisen virsikokoelmansa vuonna 1501, siis parikymmentä vuotta ennen ensimmäistä luterilaista virsikirjaa. Böömiläisten sävelmiä hiukan myöhemmiltä vuosikymmeniltä on meidänkin virsikirjassamme muutamia, samoin jokunen teksti, kuten virren 176 säkeistöt 1–3. Voi hyvin kuvitella, että ahtaalla olevat oppositiiviset tarvitsivat todella tämääntapaista rohkaisua.

Lutherilla olikin sitten monia syitä kehitellä virren monipuolista käyttöä. Eräänä taustatekijänä oli hänen oma teologinen kokonaiskäsitelmänsä Jumalan läsnäolosta luomakunnassaan. Sen mukaan musiikki on osa luotua maailmaa, ja Jumala on siinäkin läsnä. Näin ollen musiikki ei ole vieras maallinen elementti esimerkiksi messussa, vaan osa Jumalaa ylistävää luomakuntaa. Taustalla on luonnollisesti myös Lutherin oma musikaalisuus ja musiikin aktiivinen harrastus.

Olennaista lienee kuitenkin, että Luther näki musiikin, erityisesti yhteisen laulamisen, käytännöllisen merkityksen hänen omien reformatoristen päämääriensä kannalta. Seurakuntalaisten mahdollisuus olla aito osapuoli messussa oli yksi näistä päämääristä. Yhteinen laulaminen oli siinä paras ajateltavissa oleva keino. Tähän liittyi luonnollisesti myös messun kansankielisyys, joka edes hiukan auttoi läsnäolijoita

ymmärtämään, mistä oli kysymys. Saksalaisessa messussa vuodelta 1526 Luther ehdotti jopa ordinariumlaulujen laulamista virren muotoisina yhteislauluina. Saksalaisen messun syntyajoilta peräisin olevia messuvirsiä on meidänkin virsikirjassamme. Messumme Gloriaan liittyvä Laudamushymni lauletaan meillä vuodelta 1525 peräisin olevan virren 128 muodossa. Siinä ensimmäinen säkeistö vastaa esilaulajan ja seurakunnan laulamaa enkelten joululaulua, ja säkeistöt 2–4 sitä seuraavaa Pyhän Kolminaisuuden ylistysvirttä. Jumalan Karitsa -hymni sai virren muodon (virsi 65 *Oi Jumalan Karitsa*) vuonna 1522. Jaakko Finno lisäsi siihen kaksi säkeistöä omassa virsikirjassaan 1583. Pyhä-hymnin vastine *Esaial' profeetal' tapahtui* oli mukana vielä virsikirjassamme vuonna 1701, mutta jäi sitten pois. Keskiaikainen, alun perin latinankielinen Sanctus-virsi sen sijaan on edelleen käytettävissämme (virsi 322 *Ajalla autuaalla me*).

Luther käytti virsiä moniin muihinkin tarkoituksiin kuin messun osien laulamiseen. Uuden evankelisen ajattelun mukaan oli erityisen tärkeää opettaa ihmisille kristinuskon keskeisiä asioita. Tämä tapahtui kätevästi vanhalla keinolla: muotoilemalla opetukset lauluiksi, joita usein laulettiin vanhoilla tutuilla sävelmillä. Keino oli tunnetusti tehokas. Melkein aina, kun kerrotaan Lutherin virsistä, muistetaan mainita erään katkeran jesuiitan sanoneen, että Luther on lauluillaan *vieroittanut enemmän sieluja katolisesta kirkosta kuin kaikilla saarnoillaan ja kirjoituksillaan*. Tämä kertonee siitä, että kansa piti yhteisestä laulamisesta ja viihtyi sen vuoksi uuden liikkeen parissa. Samalla omaksuttiin evankelisen opin olennaisia sisältöjä. Luther, joka näki kansan opettamisen välttämättömyyden, kirjoitti muun muassa Katekismuksen keskeisiä osia virsiksi. Uskontunnustus (virsi 1938/166) ja Kymmenen käskyä (virsi 1938/155) olivat vielä vuoden 1938 virsikirjassamme, mutta jäivät nykyisestä pois. Sen sijaan Isä meidän -rukous sekä (virsi 208) Rippi ja ehtoollinen (virsi 227) ovat vieläkin mukana.

Luther eli tunnetusti tuulisella paikalla ja joutui ponnistelemaan taistellessaan oman vakaumuksensa puolesta. Vastustajat olivat myös voimakkaita ja tilanteen tunnelmat purkautuivat joskus myös virren muotoon. Virsikirjamme virttä 190 *Sun sanas suojaa, Jumala* kutsutaan toisinaan taisteluvirreksi. Samaa taistelutahtoa uhkuu myös psalmin 46 pohjalta kirjoitettu virsi 170 *Jumala ompi linnamme*. Sen voimakasta turvallisuutta välittävän sisällön ovat luterilaiset satojen vuosien kuluessa usein ottaneet vaaratilanteissa turvakseen. Psalmien rukousta, kiitosta ja katumusta Luther halusi tarjota seuraajiensa käyttöön muillakin virsillä. Ensimmäinen luterilainen virsikirja vuodelta 1523/24 koostui kahdeksasta psalmivirrestä, mukana Lutherin itsensä psalmin 130 pohjalta kirjoittama virsi 267 *Sua syvyydestä avuksi*.

Jo vanhin hymniperinne tuotti lauluja kirkkovuoden eri juhlien viettoa varten ja opetti samalla niiden sisältöä. Tähänkin perinteeseen Luther liittyi muutamalla virrellä, joista varmasti tunnetuin on lasten joululaulu *Enkeli taivaan* (virsi 21). Alun perin se liittyi Lutherin perheen joulunviettoon kuuluneen joulukuvaelman esittämiseen. Pääsiäisen tapahtumat on kuvattu mahtavassa keskiaikaisen sekvenssin pohjalta kirjoitetussa virressä 96 *Kuoleman kahleet murtanut*. Helluntaihin liittyviä epikleesivirsiä on parikin kappaletta (virret 113, 114). Koko kirkkovuosi kaikkine juhlineen ja siten Jumalan pelastusteko Kristuksessa on tiivistetyssä muodossa ikään kuin uskontunnustuksena virressä 261 *Iloitkaa kaikki kristityt*.

Lutherin virsituotantoa on edellä käsitelty melko laajasti. Syitä on kaksi: Ensiksi Luther antoi virrelle aivan uuden, monipuolisen merkityksen, vaikkei sinänsä sitä keksinyt. Toiseksi tässä tuotannossa näkyvät kaikki ne virren käyttötarkoitukset, jotka ovat löydettävissä jo Raamatun lauluista, ja jotka toistuvat myöhempien vuosisatojen luterilaisessa kirkossa. Virttä käytetään Lutherin tavoin jumalanpalveluksessa, opetuksessa, propagandassa, kirkkovuoden juhlien vietossa ja henkilökohtaisessa, yksityisessä hartauselämässä.

Reformaatio ei rajoittunut ainoastaan luterilaisuuteen. Katolisesta kirkosta erkaantui myös toinen evankelinen haara, jota on totuttu kutsumaan reformoiduksi kirkoksi. Reformoidun kirkon käsitys musiikin käytöstä ja virren merkityksestä poikkeaa olennaisesti luterilaisesta. Ero perustuu käsitykseen Jumalan läsnäolosta luomakunnassaan. Useimmin tästä erosta puhutaan ehtoolliskäsityksen yhteydessä. Toisen sveitsiläisreformaattorin, Jean Calvinin mukaan *ääretön ei voi sisältyä äärelliseen* (finitum non capax

infiniti). Niinpä ääretön jumaluus, Jeesus Kristus, ei voi sisältyä leipään ja viiniin. Jumala ei voi siten olla läsnä muussakaan luodussa luterilaisuuden ajattelemana tavalla, ei siis myöskään musiikissa. Musiikki on näin maalliseen, maailmalliseen kuuluva, eikä sen harjoittamiseen jumalanpalveluksessa siis ole oikein edellytyksiä. Tämän kanssa sopii yhteen myös toisen sveitsiläisreformattorin, Ulrich Zwinglin tulkinta Efesolais- ja Kolossalaiskirjeissä lausuttuun kehotukseen (vuoden 1938 raamatunkäännöksen mukaan): *veisaten ja laulaen sydämässänne Herralle* (Ef. 5:19) ja *veisaten kiitollisesti Jumalalle sydämässänne* (Kol. 3:16). Zwinglin mukaan tämä tarkoittaa, että ei pidä veisata ja laulaa ääneen, vaan pelkästään sydämessään. Tämän seurauksena reformoidun kirkon hartaudenharjoituksessa hyväksyttiin pitkään laulettavaksi ainoastaan virren muotoon kirjoitettuja psalmeja. Muita lauluja tai soitinmusiikkia ei hyväksytty ollenkaan. Tämä siitä huolimatta, että erityisesti Zwingli tunnettiin musikaalisena ihmisenä ja innokkaana musiikin harrastajana kirkon ulkopuolella.

Juurtuminen, kasvu ja kukoistus

Luther näki virren merkityksen jumalanpalveluselämässä ja opetuksessa korvaamattomana. Alusta pitäen hän pyrki löytämään yhteistyökumppaneita, jotka olisivat luoneet virsiä evankelisten käyttöön. On sanottu, että hänen oma virsituotantonsa olisi varmaan jäänyt hyvinkin vähäiseksi, jos hän olisi mielestään riittävästi saanut apua virsien sepittämisessä.

Ei hän kuitenkaan aivan yksin ollut ensimmäisten luterilaisten virsien kirjoittajana. Hän kirjoitti ensimmäiset virtensä todennäköisesti vuonna 1523. Samoihin aikoihin kirjoitti Lutherin hyvän ystävän puoliso Elisabeth Kreuziger virren 256 *Kristus, Jumalan Poika*, jota voisi hyvin luonnehtia evankelisen virren perusmalliksi. Siinä kerrotaan yksinkertaisesti ja selkeästi, kuka Kristus on ja mitä hän meille merkitsee. Vuosisadan kuluessa julkaistiin useita, enimmäkseen melko suppeita virsikirjoja. Virren käyttö laajeni ja vakiintui luterilaisten piirissä. Samalla virsien tarve ja motivaatio niiden kirjoittamiseksi kasvoi. Edelleen kirjoitettiin pääasiassa messuvirsiä ja opetusvirsiä. Kirkkovuoden eri pyhiin liittyviä virsiä syntyi myös runsaasti. Vuosisadan lopulla alkoi oikean opin puolustaminen saada entistä enemmän painoa, virttä käytettiin myös kansan kurittomuuden ja huonon käytöksen vastaisessa kamppailussa. On arvioitu, että 1500-luvun jälkipuoliskolla vallitsi jonkinlainen virren laskusuhdanne, virsi uhkasi kuivettua opin esittelyn ja kansan moraalisena kasvatuksen välineeksi. Hartauden harjoituksen näkökulmasta huomio kiinnittyi siihen, että reformaation ensimmäisen vuosisadan virsissä harvoin puhutaan ”minusta”, mutta sitä useammin ”meistä” tai koko maailmasta. Tämä koskee myös Lutherin virsiä. Virsi puhuu yhteisistä asioista, siitä, miten Jumala on pelastanut meidät, tai miten me olemme hänen armonsa tarpeessa.

Laskusuhdannetta ei kuitenkaan kestänyt kauan. Alkoi ajanjakso, jota on kutsuttu evankelisen virren ”kulta-ajaksi”. Voisi ajatella, että kun suurimmat paineet oli purettu kaikkein välttämättömimpien perusvirsien laatimiseksi, runoilijat alkoivat enemmän paneutua persoonallisempaan ja taiteellisestikin kunnianhimoisempaan sanontaan. Myös teknisesti vaatimukset kasvoivat, ja tämä jätti jälkensä virsirunouden ulkoiseen puoleen. Filosofian professori Martin Opitz julkaisi vuonna 1624 kirjan *Von der deutschen Poeterey* (Saksalaisesta runoudesta). Siinä hän laski runousopillisen perustuksen myös saksalaisen virren muodollisille vaatimuksille. Keskeisiä seikkoja olivat säkeiden oikeista tavumääristä huolehtiminen, sanakorkojen oikea sijoittaminen säkeisiin sekä sanalyhenteiden välttäminen. Samat säännöt tulivat käyttöön myöhemmin myös suomalaisessa virsirunoudessa.

Käsi kädessä puhtaaseen kielelliseen ilmaisuun pyrkimisen kanssa kulki myös sisällön syveneminen. Oma vaikutuksensa oli varmasti niillä vaikeuksilla, joiden keskellä Euroopassa elettiin: oli kolmikymmenvuotinen sota, kauheita kulkutauteja ja muuta ahdistusta. Myös mystiikan leimaama hartauskirjallisuus toi oman osuutensa ajan uskonnolliseen elämään. Esimerkkejä mystiikan läpitunkemasta runoudesta ovat vaikkapa Johann Heermannin virret, joita meidänkin virsikirjassamme on useita. Virressä *Laupias Jeesus, minkä rikkomuksen* (virsi 71) Kristuksen kärsimystä aidon mystikon tavoin. Mystiikan alalta löytyy tämän ajan tuotannossa myös selkeitä ylilyöntejä, jotka ovat meidän ajatusmaailmamme näkökulmasta jopa koomisia.

Näitä ei luonnollisesti tosin meidän virsikirjastamme löydy, ainakaan kovin selvinä esimerkkeinä. Tältä ajalta ovat peräisin kaikkein arvostetuimman luterilaisen virsirunoilijan Paul Gerhardtin virret. Hänen, niin kuin monien muidenkin kulta-ajan virsirunoilijoiden tuotantoa leimaa sydämellisyys, lämpö ja syvälinen ajatuksen kulku. Olennaista on aikaisempaan verrattuna vahva kääntyminen kohti persoonallista ilmaisua sekä henkilökohtaista hurskautta ja hartaudenharjoitusta.

Yhteisestä yksityiseen

Uskonnollisuuden luonne muuttui, kun opillisuuden ja objektiivisuuden rinnalla alettiin etsiä entistä henkilökohtaisempaa kristillisyyttä, kääntymystä ja uudestisyntymistä. Lutherinkin virret edustivat persoonallista hurskautta, mutta nyt hurskaus itse tuli laulujen sisällöksi. Pietismiksi kutsutun virtauksen edustajat eivät tyytyneet kirkon välittämään pelastukseen, vaan etsivät pyhien yhteyttä aidosti uskovien joukosta. Pietismi tuotti runsaasti virsirunoutta, jossa henkilökohtainen jumalasuhte, kääntymys ja pelastus olivat keskeisiä. Jumalanpalvelusvirsi menetti asemaansa eikä virrellä enää ollut uskon sisältöjä opettavaa merkitystä. Tilalle astui joskus melko sentimentaalinen hartauslaulu. Pietismin virsissä on kuitenkin myös kauniita esimerkkejä henkilökohtaisesta uskonkamppailusta ja Jumalan kaipuusta. Esimerkiksi varhaisimmista pietismin virsistä kelvannevat vaikkapa Laurentius Laurentiin virsi *Nyt herää yöstä, henkeni*, (virsi 89) jossa kristittyä kehoitetaan henkilökohtaisesti osallistumaan pääsiäisen tapahtumiin. Heinrich Georg Neussin virret *Sinua, Jeesus, odotan* (virsi 302) ja *Oi Herra, henkes valo suo* (virsi 401) ovat rukouksia, joissa Jeesusta pyydetään henkilökohtaiseksi Vapahtajaksi ja sielun pelastajaksi. Näissä virsissä ”minä” on lopullisesti vienyt voiton ”meistä”. Pietismi ei ollut ainoa ajatussuunta, joka reagoi myös virsillään puhdasoppisuuden dogmaattisuutta vastaan. Valistuksen reaktio oli samansuuntainen, mutta sisällöltään aivan toinen kuin pietismin reaktio. Hurskauden ja hartauden sijasta käytettiin järkeä. Keskeistä oli kristillisten hyveiden ja moraalien korostus. Virsienkin tehtävänä oli kasvattaa valistuneita ihmisiä, joiden usko oli sopusoinnussa järjen kanssa.

Saksa ja muu maailma

Saksa on evankelisen virren kotimaa, ja virren erilaiset painotukset ja käyttötavat näkyvät siellä läpileikkauksen tavoin. Tämä ei merkitse sitä, etteikö muualla maailmassa virrellä olisi omia erityispiirteitään. Pääuomat ovat kuitenkin edellä esillä.

Suomalaisittain olisi valaisevaa analysoida ruotsalaista ja muuta pohjoismaista virsirunoutta saksalaisen rinnalla. Kovin paljon uutta ei kuvaan tulisi. Virren kehitys ei tietenkään pysähdy saksalaiseen valistukseen. Aivan oma painotuksensa on anglosaksilaisilla hengellisillä lauluilla, jotka vähitellen ovat ulottuneet myös eurooppalaisiin luterilaisiin virsikirjoihin. Tunnelmaltaan ne saattavat liittyä vaikkapa pietistiseen hartauteen, toisaalta niissä voi olla myös vapaiden suuntien ylistykseen painottuvaa karismaattisuutta. Virsi saa siis aivan uusia ulottuvuuksia, kun lähdetään ulos eurooppalaisesta luterilaisuudesta.

Toisaalta kehitys ei ole sidoksissa maantieteeseen. Jo pietismi ja valistus ottivat etäisyyttä kirkolliseen auktoriteettiin. Myös luterilaisessa virsilaulussa on lähdetty uusille urille varsinkin 1900-luvun puolivälin jälkeen. Klassiseen koraaliin nojaava virsikulttuuri on saanut rinnalleen aivan uutta rytmistä ilmettä. Populaarimusiikki nykyaikaisessa muodossa alkaa yhä enemmän olla kotonaan myös kirkon lauluissa. Toisaalta uudenlainen meditatiivisuus ja mystiikka viehättävät monia. Hyvällä syyllä voidaan sanoa, että maailman moniarvoisuudessa myös virsi käsitteenä laajenee ja leviää. Virren perimmäinen tarkoitus ei kuitenkaan muutu: Vanhan testamentin ylistys, julistus ja rukous ovat edelleen kaiken virsilaulun keskeisenä sisältönä.